

РАДЕШИНО. РЕЗУЛТАТИ ПРОСПЕКЦИЈЕ

Повод за још једно рекогносцирање старог култног места у селу Радошину (општина Свилајнац) била је недавна обнова монашког живота око постојеће парохијске цркве, као и жеља новог сестринства и Његовог Преосвештенства Епископа браничевског, Господина Игњатија, да подстакну истраживања давно запустелог Богородичиног манастира који се у средњем веку помиње под називом *Радешино*.¹ Посета сестринства Завичајном музеју у Јагодина била је подударна са неколико година старом намером службе заштите да се организују систематска истраживања у Радошину, потенцијално највећем позносредњовековном археолошком локалитету на тлу Средњег Поморавља.² Упоредо с обновом монашког устројства подизан је у Радошину нови конак кога је на празник Покрова Пресвете Богородице, 14. октобра 2004. године, осветио Његово Преосвештенство епископ браничевски, Господин др Игњатије (Мидић).

Иако се пре отварања археолошких сонди не може унапред знати обим потребних археолошких захвата на локалитету, чињенице да је познат манастирски ктитор из писаних извора (*велики војвода Радослав Михаљевић*), те да су остаци старе цркве били видљиви до 1941. године, представљају значајан полазни корак. Намера овог извештаја је да на једном месту прикаже све досад познате изворе о радошинском манастиру и његовом ктитору, те да изношењем резултата проспекције терена укаже најширој јавности на хитну потребу систематског истраживања овог старог светилишта и значајног сведока прошлости српске средњовековне културе, на који

историографија, старија и модерна, редовно подсећа.³

Прве податке о садашњој цркви у Радошину прикупили смо од старијих житеља села још током првих обилазака локалитета у лето 1996. године, када је то још увек био парохијски храм, зарастао у густо жбуње јер се у њему служило два или три пута годишње.⁴ Потпуније податке о изградњи новог храма, такође прикупљане од мештана, сабрали су Горан и Јована Илић из Радошина.⁵ ту су сакупљени значајни подаци, почев од оних о откопавању рушевина старе манастирске цркве око 1890. године,⁶ преко низа обавештења о упражњавању култа и легендама о постанку светиње, до тога да је 1941. године покретач

³ О старом манастиру у Радошину, в. М. Валтровић, *Остаци старе цркве у Радошину*, Старице XII (1895), 132; И. Руварац, *Прилози 4. О Богородичином манастиру у Радошину у 15. веку*, Годишњица Николе Чупића 20 (1900), 251; В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Ср. Карловци 1920, 141; Ч. Д. Марјановић, *Ђурђија, Параћин и Јагодина*, Темнићи зборник 3 (1936), 134; М. В. Пурковић, *Попис цркава у средњовековној српској држави*, Скопље 1938, 15; В. Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 42; Г. Бабић, *Друштвени положај ктитора у Деспотовини*, Моравска школа и њено доба. Научни скуп у Ресави 1968, Београд 1972, 145-146; Г. Бабић-Ђорђевић-В. Ј. Ђурић, *Полет уметности*, Историја српског народа II, Београд 1982, 182 (=120); В. Ј. Ђурић-Г. Бабић-Ђорђевић, *Српска уметност у средњем веку. Књига друга XIV-XVI век*, Београд 1997, 152-153; В. Ристић, *Моравска архитектура*, Крушевац 1996, 116, 176, 184, 226.

⁴ Том приликом дознали смо да је садашња црква подигнута у радној акцији који су организовали „шумци како би спасили мештане да их окупатори (Немци) не одведу у радне логоре.”

⁵ Г. Илић-Ј. Илић, *Радошинска светиња храм Успијења Пресвете Богородице*, рукопис у манастирској библиотеци, Радошин 2002.

⁶ По сведочењу Станише Радосављевића, цркву су у својој младости почели да откопавају његов отац, Јакшић Радосављевић и брат му Милић, синови Пана Радосављевића.

¹ Теренски обилазак манастира у Радошину извели су у два наврата током лета 2004. године Б. Цветковић, историчар уметности-виши кустос и М. Брајковић, музејски фотограф (Завичајни музеј, Јагодина).

² *Пројекција развоја Завичајног музеја у Јагодина за период 2004-2014*, ЗМЈ 274/04 (20. 08. 2004), раздео 3.9; *Пројекат истраживачких радова на локалитету Манастир Пречисте у Радошину*, ЗМЈ бр. 475/04.

обнове црквеног здања по одобрењу немачке Kreis команде у Јагодини био четнички повереник у селу Драгослав Јовановић (Казаница), главни градитељ цркве мајстор Калча из Багрдана, а надгледник Драгутин Аировић, инжењер из Јагодине. У овом вредном тексту такође је забележено да је камен за градњу вађен са три познате парцеле локалних мештана, да је делом коришћен и материјал са старе порушене цркве, те да је током градње око храма ископана знатна количина костију. Црква је 1943. године била завршена и освећена, а 1944. године добила је иконостас, о чему и данас сведоче иконе с натписима дародаваца. Најзад, уз храм је 1960. године саграђен и звоник, чији је ктитор био мештанин Славко Михајловић (Сава Китин), о чему такође сведочи уклесани натпис на каменој плочи, постављен на источној страни звоника, према цркви.

Само село Радошин, судећи по топонимији (*Стублина, Селиште, Црквине*), јесте веома стара насебина.⁷ Црква се налази у клисури, на потесу познатом под називом *поток Коловоз*, на око 500 m од Велике Мораве и на средокраћу између Старог села, које је ближе реци (првобитни положај села Радошина) и данашњег села Радошина, пресељеног због поплава на брдске висове на северној страни клисуре. Обновљена Богородичина црква била је замашан подухват за своје време.⁸ Реч је о великој једнобродној цркви приближно квадратне основе, с полукружном олтарском апсидом на источној страни која има три једноделна прозорска отвора. Са западне стране истовремено је подигнут ниски отворени трем који је преузео улогу припрате, са широким лучно изведеним отворима и вратима која спајају простор трема и унутрашњост наоса. Над средишњим травејом наоса конструисана је споља осмоугаона а изнутра кружна купола, која на свим странама има једноделне прозоре. Куполу носи масиван тамбур, преко пандантيفا ослоњен на полуобличасте сводове. На источној страни свод почива на два снажна зидана ступца квадратног пресека, док се на западној ослања на западни зид наоса. На бочним зидовима наоса су по два једноделна прозорска отвора. Калота куполе покривена је осмоделним кровом састављеним од троугаоних лимених покривача,

наос покрива лимени кров на две воде, док је кров трема од ћерамиде на три воде. Изнад највише тачке крова на трему, на западној фасади цркве конструисана је и мања лучно засведена ниша за фреско представу храмовног патрона.

Иконостас у цркви првобитно је био састављен од једанаест икона, од којих су две велике престоне (*Богородица с Христом, Исус Христос*), две на царским дверима (*Благовести*), пет у нивоу тзв. чина (*Преображење, Рођење, Тајна вечера, Криштење, Васкрсење*) и две на самом врху олтарске преграде (*Распеће, Света Тројица*). Уз овај број придодато је касније још неколико других икона, што сликаних, што репродукција.⁹

Сасвим близу цркви, паралелно са њене северне стране, подигнут је велики нови конак, у чијем су приземљу пространа трпезарија и кухиња, а на спрату владичанске одаје, гостинске собе и зимска капела.

Подизање нове цркве 1941-1943. на месту средњовековног објекта као да је у наредним деценијама сасвим потиснуло занимање стручњака за овај девастирани споменик. Осим непосредних описа једва уочљивих остатака старе цркве у заштитарској документацији¹⁰ и повремених помена уломака скулптуре у стручним радовима,¹¹ до данас није било покушаја њиховог снимања, нити систематског рекогносцирања терена. Штавише, чини се да је на сваку помисао помнијег истраживања Радошина стављена тачка изреченом констатацијом да од старе цркве више нема трагова.¹² Управо због тога сматрамо оправданим навођење у целости описа радошинске цркве из пера Михаила Валтровића, једног од оснивача српске историје уметности и археологије,¹³ заправо јединог стручњака који је пре изградње садашње цркве имао прилике да види остатке оне средњовековне. Тај опис, настао пре више од једног века, а објављен још 1895. године у дванаестом броју Старицара, поседује свежину аутентичног историјског

⁷ С. М. Мијатовић, *Ресава. Насеља и порекло становништва*, књига 26, Београд 1930, 223-225.

⁸ Црква у Радошину евидентирана је у документацији Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу, в. *Svilajnac. Radošin. Crkva sv. Bogorodice*, 08, где након описа стоји напомена: „*Čítav kompleks bi trebalo detaljno ispitati i arheološki istražiti da bi se tačno ustanovilo šta je još očuvano od prvobitnog manastira.*”

⁹ У документацији Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу, в. *Svilajnac. Radošin. Crkva sv. Bogorodice*, 08, иконостасу се одриче свака уметничка вредност.

¹⁰ Завод за заштиту споменика културе у Крагујевцу, в. *Svilajnac. Radošin. Crkva sv. Bogorodice*, 08.

¹¹ В. Ристић, *Моравска архитектура*, 226.

¹² Г. Бабић, *Друштвени положај ктитора у Деспотовици*, 145-146.

¹³ О. М. Валтровићу, в. С. Богдановић, *Михаило Валтровић (1839-1915)*, Свеске ДИУС 1 (1977), 3-6; М. Јовановић, *Валтровић Михаило*, Енциклопедија српске историографије, пр. С. Ћирковић-П. Михаљчић, Београд 1997, 297 (с литературом).

извора. Валтровић каже: *У селу Радошину у срезу ресавском, округа моравског, откопали су сељани остатке неке цркве од камена. Истраживањем истих остатака дознало се, да је црква ова, којој се иначе незна време постања и градилац, распоредом својим слична манастиру Манасији, који се налази у истом округу. Закључити се даје да је црква XV века. Имала је кубе које су носила четири четвртаста зидана стуба и имала је паперту за коју се неода још рећи да ли је и она имала кубе своје. Црква је јако порушена. Од зидова и стубова одржало се још толико да се распоред црквени распознаје; а од негдашњег живописа, који није великом вештином рађен, сачувало се остатака у једном куту на југозападном делу цркве. И паперта је била живописана. Цркву су ову више рушили људи него време. Јамачно су њене развалине служиле околним становницима као мајдан за тесано камење. Остацци ове цркве објавиће се доцније у нацрту и опису.*¹⁴

Чим је, међутим, на основу записа у једном рукописном Октоиху из библиотеке манастира Св. Павла на Светој Гори личност ктитора Радешина препозната у великом војводи Радославу, блиском сараднику деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића, истраживачи од тада више пажње поклањају личности ктитора но његовој ктиторији. Захваљујући речитом запису анонимног писара који је радио за великог војводу Радослава Михаљевића, ктитор Радешина постао је познат најширој јавности и савременој науци.¹⁵ Овај значајни запис у српскословенској транскрипцији гласи: *Izyvolenĭem\$ àca i posphwenĭem\$ syjna i syvrywenĭemy svetogo douxa, vy dyni blagovhrnago i xristolübivago despota Stefana, povelhnĭemy gospodina voevode Radoslava ispisaxy .i\$. knigy £ Bhlgradou, naipryvo tipiky svegodĭni, i pety mhsecy minea ou vsako .i\$. komaty, i .v\$. komata panagirika, i postavi ix ou gospodstva mou manastiry doma prhqiste £ Radewino. I po tomy posla me £ Radewino, i ispisaxy m£ syborniky œvyi, da m£ e pomoĭniky vyseblagi bogy i prhqista douwevno i telesno. I èuè sypisaxy œve knige pomoĭlũ prehqiste i svetago arxaggela Mixaila, da ni pomilouũ douwevno i telesno èuè se potroudixy. I àca i bratĭa, a ve smo to ili nevyhmstili, ili ne oupisali koe slovo, vi ispravite i prostite a vasy bogy da prosti i blagoslovi vy vkhkj bhkomy, aminy.*¹⁶

¹⁴ М. Валтровић, *Остацци старе цркве у Радошину*, 132.

¹⁵ И. Руварац, *О Богородичином манастиру у Радошину у 15. веку*, 251.

¹⁶ Запис доносимо према издањима: Арх. Леонид, *Словено-српска књижница на Св. Гори Атонској*,

Иако није прецизније датован, запис је због низа важних података које доноси од огромног историјског значаја, па га дајемо и у нашем преводу на савремени српски језик: *Извољењем Оца и поспешењем Сина и савршењем Светог Духа, у дане благоверног и христољубивог деспота Стефана, а по наређењу господара војводе Радослава, исписах осам књига у Београду, најпре целогодишњи типик и пет месеца минеја, од сваког по осам примерака, и два примерка панегирика, и однесе их у господства му манастир дома Пречисте у Радешино. А после тога посла ме у Радешино, и исписах му овај зборник, да му је помоћник свеблаг Бог и Пречиста душевно и телесно. И још написах ове књиге помоћу Пречисте и светог арханђела Михаила, да ме помилује душевно и телесно јер се потрудих. А оци и браћо, ако смо нешто пропустили или нисмо записали неко слово, ви исправите и праштајте. А вас Бог да прости и благослови у векове векова, Амин.*

Када је реч о самом војводи Радославу, историчари су до сада успели да прикупе свега неколико изворних података на основу којих се војводина каријера у грубим цртама може пратити од 1418. до 1436. године.¹⁷ Уколико у још увек за истраживаче занимљивим светогорским архивама не буде био пронађен неки до сад непознати документ о војводи Радославу, као што је недавно у Ксиропотаму откривен један везан за протовестијара Богдана,¹⁸ најранији засад датовани помен војводе Радослава везује се за његова путовања као изасланика деспота Стефана Лазаревића најпре у Сребреницу 1417/18. године,¹⁹ а потом и у Ново Брдо 1419. године.²⁰

Следећи сачувани документ који га бележи настао је читавих десет година доцније. Реч је о повељи којом је нови српски владар, Ђурађ Бранковић, потврдио Дубровчанима старе повластице које им је дао деспот Стефан

Гласник СУД XLIV (1879), 290; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, 77, бр. 244.

¹⁷ А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 1995, 194.

¹⁸ Документ открива детаље о преговорима између протовестијара Богдана и турског султана о условима под којима би Богдан постао османски тимарник, в. I. Kolovos, *A Biti of 1439 from the Archives of the Monastery of Xeropotamou (Mount Athos)*, Хиландарски зборник 11 (2004), 295-305.

¹⁹ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, IIe série, Paris 1899, 168.

²⁰ N. Iorga, *Notes et extraits*, 168.

Лазаревић још 1405. године.²¹ Свечану повељу је Ђурађ издао и потписао у свом летњиковцу Некудиму 27. децембра 1428. године; на крају текста наведен је као милосник²² на првом месту управо voëvoda Radoslavy, испред челника Радича, протовестијара Богдана и логотета Војихне.²³ Навођење војводе на првом месту последица је уздицања војводског звања на хијерархијској лествици још за владавине деспота Стефана Лазаревића, а у оквиру реорганизације државне управе.²⁴

Од посебно великог значаја јесте наредни извор о војводи Радославу Михаљевићу, најпре због тога што је у њему наведен са новом, вишом титулом *великог војводе*. У питању је уговор који је 1432. године са манастиром Ватопедом склопио велики војвода Радослав, заједно са својим братом, војводом Михаилом. Браћа су Ватопеду доделила шесто перпера и тридесет литара сребра а заузврат добили шест аделфата,²⁵ пирг Коречи са могућношћу да у њему проведу остатак живота, као и виноград с маслиником и вртом и други виноград за свештеника.²⁶ Ова правна радња, тако честа и тако слична односу других припадника српске високе властеле са појединим светогорским манастирима у смутна времена, још је један доказ појачаних веза манастира Ватопеда са Србијом у првој половини 15. века.²⁷ Радослав се у овом документу писаном на грчком језику наводи у етикецији особеној за његов високи

државни статус,²⁸ као *Ð™ndoxètatoj ka^ perifanšstatoj mšgaj boebÒdaj p£shj Serb...aj...aUqšnthj ka^ eÜergšthj karij `Radosl£boj*, или у преводу као: *најславнији и пресветли велики војвода целе Србије ... господар и благодатни господин Радославос*. Слично томе, његов брат Михаило наведен је као: *Ð™ndoxètatoj £delfŎj aŬtoà Mica³l Ð boebÒdaj*, тј. као: *најславнији брат његов Михаил војвода*. Чињеница да је Радослав у уговору с Ватопедом наведен са својом новом титулом великог војводе казује да је напредовао у каријери и за време владавине деспота Ђурђа Бранковића.²⁹

Последњи помен војводе Радослава везан је за старе српске летописе који су забележили датум његове смрти (4. јануара 1436), у истом исказу где је обележена смрт угарског краља Жигмунда (10. октобра 1436). У летопису стоји: *.&š.cš.mš.dš. oumrh %igmounty kraly oktomvrĳa .iš. i Radoslavy Mixalëviki vhlikiyi vovoda gënvara .dš.*³⁰ У преводу: *6944-e (1436-e) умре Жигмунд краљ октобра десетог и Радослав Михаљевић велики војвода јануара четвртог*. Податак је важан јер показује да је Радослав заиста имао велики углед јер његову смрт бележе летописи, али и због тога што је наведен са титулом коју је носио од око 1430. године.

Мада скромни, писани извори о Радославу и његовом манастиру Радешино, јасно говоре да је реч о једној од водећих личности српске Деспотовине, која је са великим челником Радичем (Поступовићем) и протовестијаром Богданом била у самом врху државне управе током прве четири деценије 15. века.

Подаци са проспекције терена у Радошину указују на исти закључак. Остаци манастирских зидова у ширини од 1 m, забележени и у документацији надлежног Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу,³¹ постали су знатно уочљивији након нивелације земљишта са северне стране манастирског

²¹ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово време*, Београд 1994, 116.

²² Милосник је извршилац правне радње посебне садржине (в. М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 99-157; исти, *Милосник*, Лексикон српског средњег века, ур. С. Ђирковић-Р. Михаљчић, Београд 1999, 406-407), која проистиче из владареве милости, в. исти, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 59-97; исти, *Милост*, Лексикон српског средњег века, 407.

²³ За издања повеље, в. F. Miclosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vindobonae* 1858, 352-355; Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 231-236; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, Ср. Карловци 1934, 11-21.

²⁴ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 241.

²⁵ О институцији аделфата, в. М. Живојиновић, *Аделфати у Византији и средњовековној Србији*, ЗРВИ 11 (1968), 241-270; иста, *Аделфат*, Лексикон српског средњег века, 2 (са изворима и литературом).

²⁶ M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, *Byzantinoslavica* 6 (1935-1936), 184-185.

²⁷ Р. Радић, *Манастир Ватопед и Србија у XV веку*, Трећа казивања о Светој Гори, Београд 2000, 93.

²⁸ О етикецији у средњем веку, в. Р. Михаљчић, *Етикеција*, Лексикон српског средњег века, 185-187 (са изворима и литературом).

²⁹ О односу Ђурђа Бранковића према државном апарату који је наследио од деспота Стефана Лазаревића занимљива сведочанства доноси Константин Филозоф, в. Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1989, 126.

³⁰ Запис је донет по издању: Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд-Ср. Карловци 1927, 230, бр. 654.

³¹ Завод за заштиту споменика културе у Крагујевцу, в. *Svilajnac. Radošin. Crkva sv. Bogorodice*, 08.

такође могла имати спратно постројење: куполу, слепу калоту, звоник или спратни параклис. Да је у питању била монументална грађевина показује неколико масивних тесаника са старе цркве уграђених у зидове нове. Они су углавном искоришћени за конструисање спољних лица на угловима цркве. Њихова минуциозна обрада специјалним клесарским алатом по свему подсећа на аналогне квадере беловодског пешчара какве видимо на фасадама Каленића, Велућа, Лазарице, Ресаве и Раванице. Близина разрушеног манастира свакако је била, као и у много других случајева широм Србије, добра прилика да се оближње становништво обилато служи рушевином као мајданом грађевинског материјала.³⁴

Најочитији доказ некада раскошне грађевине Богородичине цркве у Радешину јесте фрагмент фасадне пластике (26 x 38 x 19 cm), који је првобитно припадао луку архиволте или розете. Он се чува у самом манастиру и као такав јесте најбољи репер шта се може очекивати од будућих истраживања самог манастира.³⁵ У склопу најновијих методолошких приступа изучавању позносредњовековне српске баштине, Радешино сада и могући будући налази на локалитету могу донети низ значајних новина.³⁶ Опсежна систематска истраживања могла би изнети на светлост дана велики број покретних налаза, па би и Радешино једнога дана могао добити монографију као што је има Неупара, као први у низу споменика добро замишљеног корпуса

Тесаници старе цркве уграђени у зидове нове (фото: М. Брајковић)

дворишта, на парцели на којој је требало подићи нови конак. Целом дужином нове грађевине тада су откопани остаци оградног зида манастира, који се и данас добро виде и представљају један од репера за будућа систематска истраживања комплекса. Зид је био грађен ломљеним каменом са обилном употребом крупнозрног малтера. Његово пружање указује да је манастир војводе Радослава био монументалан комплекс. Оцена М. Валтровића да је црква *распоредом својим слична манастиру Манасији*,³² те да је имала куполу на четири слободна ступца, у складу је с описом С. Мијатовића да је *црква направљена у виду крста* и да је *дугачка око 20, а широка 10 метара*.³³ Иако М. Валтровић није стигао да снимке Радешина објави, како је намеравао, из његовог је описа јасно да је храм могао бити изграђен по схеми која се у стручној литератури наводи као триконхос развијеног типа, дакле, црква са тролисном основом и куполом коју носе слободни носачи, а не пиластри. При том, храм је имао истовремено подигнуту припрату, која је

³² М. Валтровић, *Остаци старе цркве у Радешину*, 132.

³³ С. М. Мијатовић, *Ресаве. Насеља и порекло становништва*, 224-225.

³⁴ М. Валтровић је још запазио да су Радешино *више рушили људи него време*. Недавно смо учили исто обилазећи рановизантијске локалитете Градац и Црквина у селу Пањевац код Деспотовца. Током теренских обилазака екипе Завичајног музеја у Јагодини (историчар уметности Б. Цветковић и археолог Р. Петровић) са др В. Иванишевићем из Археолошког института у Београду у лето 2004. године установљени су остаци црквшта са којег је коришћен материјал све до пре тридесет година за градњу торова и обора на оближњим добрима, затим делови значајних фортификација и велики број керамичких уломака прелиминарно датованих у 6. век.

³⁵ За новије резултате истраживања скулптуре тзв. Моравског периода, в. Б. Цветковић, *Скулптура Дренче. Прилог проучавању*, Зборник радова Народног музеја у Чачку XXVII (1997), 49-66; исти, *Камена розета из манастира Св. Јована Главосека*, Саопштења XXXIV-2002 (2003), 193-198.

³⁶ Уп. И. Д. Стевовић, *Архитектура Каленића у позносредњовековној српској и у византијској архитектури*, Филозофски факултет, докторска дисертација, Београд 2004.

грађе.³⁷ Чињеница да остатке сликарства и у наосу и у припрати помиње М. Валтровић, као и Ст. Мијатовић, говори у прилог закључка да је црква у Радешину могла бити слична оним репрезентативним примерима сакралне архитектуре у Србији с краја 14. и у 15. веку (Дренча, Раваница, Нова Павлица, Ресава, Милентија).

Савремено поштовање Богородичиног култа у народу такође може бити од знатне помоћи за будућа истраживања сакралног простора у манастиру, као и истраживања сакралне топографије у околини. Чињеница да се верници окупљају у манастиру управо на празник Успења (Велику Госпојину),³⁸ у целини одговара подацима из записа анонимног преписивача војводе Радослава, који је јасно указао да је војводин манастир био посвећен Пречистој.

За познавање шире сакралне топографије биће веома значајно испитати радошинско Старо село, као и два стара гробља,³⁹ која смо такође у проспекцији евидентирали и делимично снимили. Њихово засебно изучавање ће свакако дорпинети јаснијем сагледавању како хронологије живота у Радошину, тако и свих других питања од значаја за типологију и фунерарну праксу становништва.⁴⁰

С обзиром да мештани и данас посебно истичу постојање развалина извесних фортификација, које је такође поменуо и Ст. Мијатовић (у близини има зидина од града),⁴¹ биће од највећег значаја убицирати и снимити те остатке, који ће бити нова грађа за тек од недавно покренута детаљнија проучавања властеоских боравишта у позном периоду српске средњовековне државе.⁴² Близина великог општежителног манастира и властеоског замка или утврђеног дворца образац је који је био

**Фрагмент фасадне скулптуре, бочни изглед
(фото: М. Брајковић)**

можда и овде примењен, као што показује аналогија са манастиром и замком у Липовцу код Алексинца.⁴³

Овај заправо стари образац подразумевао је и постојање анахоретских станишта, тј. испосница у релативној близини киновије, које су биле саставни део сакралног простора великих манастира. С обзиром да је анонимни писар војводе Радослава најдиректније изнео податак да је по налогу војводе у самом Радешину исписао један број књига, будућа истраживања би требало да имају у виду првобитну локацију скрипторијума: извори говоре да су то осим самих келија и испосница могле бити посебне грађевине, нарочито

³⁷ С. Поповић-С. Ђурчић, *Наупара. Корпус сакралне архитектуре Србије у каном средњем веку 1355-1459. Том I*, Београд 2000, 7-9.

³⁸ С. М. Мијатовић, *Ресава. Насеља и порекло становништва*, 225.

³⁹ Изричито их спомиње и С. М. Мијатовић, *Ресава. Насеља и порекло становништва*, 225.

⁴⁰ О подстицајним резултатима истраживања фунерарне праксе у светлу сложене социјалне стратиграфије, в. Ј. Ердељан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*, Београд 1996.

⁴¹ С. М. Мијатовић, *Ресава. Насеља и порекло становништва*, 225.

⁴² М. Поповић, *Двор владара и вастеле*, Приватни живот у српским земљама средњег века, пр. С. Марјановић-Душанић-Д. Поповић, Београд 2004, 29-63 (са литературом).

⁴³ Б. Цветковић, *Манастир Липовац. Прилог проучавању*, Лесковачки зборник XXXIX (1999), 79-100; М. Поповић, *Комплекс у Липовцу–проблем проучавања властеоског боравишта у средњовековној Србији*, Научни скуп поводом 6 векова манастира Свети Стеван-Липовац. 4-6. новембар 1999. Зборник радова, Алексинац 2002, 23-32, 205-206; исти, *Липовац–трагови средњовековног властеоског боравишта*, Саопштења XXXIV-2002 (2003), 157-176.

називане књижни стлп,⁴⁴ заправо пиргови⁴⁵ или куле, у којима су, између осталог, могли боравити и преписивачи и илуминатори рукописних књига.⁴⁶

Занимљив проблем за будућа интердисциплинарна истраживања представља и сам топоним Радешино. Премда је Ст. Мијатовић забележио предања о настанку села и имена, која сва полазе од основе Радош,⁴⁷ средњовековни облик Радешино указује на сложенији проблем. Штавише, у науци је већ указано да је у области Ресаве појава имена Радешин релативно честа.⁴⁸ На лингвистима етимолозима је да утврде стварно порекло назива Радешино и да ли је оно у вези с именом манастирског ктитора, војводе Радослава. Било како било, чињеница је да су многи манастири добили име по својим ктиторима: Краљева црква у Студеници по краљу Милутину,⁴⁹ Марков манастир по краљу Марку Мрњавчевићу,⁵⁰ Хиландар по старом ктитору Хиландариосу,⁵¹ Давидовица по Димитрију-Давиду,⁵² Андреаш по Андреашу, млађем сину краља Вукашина,⁵³ Сисојевац по монаху Сисоју.⁵⁴ За Радешино пример манастира Копорина свакако је најближа аналогија.⁵⁵

⁴⁴ Д. Поповић-Б. Ђукић, *Живот у монашкој заједници*, Приватни живот у српским земљама средњег века, 541-542.

⁴⁵ М. Живојиновић, *Пирг*, Лексикон српског средњег века, 513 (са литературом).

⁴⁶ О. Вукадин, *Археолошка истраживања на локалитету „Кулина“ под Кабларом*, Рашка баштина 2 (1980), 167-170.

⁴⁷ С. М. Мијатовић, *Ресава. Насеља и порекло становништва*, 223-225.

⁴⁸ М. Грковић, *Имена у Ресави за време Деспотовине*, Српска књижевност у време Деспотовине, ур. М. Пантић, Деспотовац 1998, 245.

⁴⁹ Г. Бабић, *Краљева црква у Студеници*, Београд 1987; В. Svetković, *König Milutin und die Paraklesiai des Hl. Joachim und der Hl. Anna im Kloster Studenica*, *Balkanica XXVI* (1995), 251-276.

⁵⁰ В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 80-83, 218-219 (с литературом).

⁵¹ М. Живојиновић, *Манастири Хиландар и Милеје*, Хиландарски зборник 4 (1978), 7-14; иста, *Оснивање Хиландара*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 31-32.

⁵² В. Ј. Ђурић, *Дубровачки градитељи у Србији средњег века*, ЗЛУМС III (1967), 88-93.

⁵³ J. Prolović, *Die Kirche des heiligen Andreas and der Treska. Geschichte, Architektur und Malerei eine palaiologenzeitlichen Stiftung des serbischen Prinzen Andreas*, Wien 1997.

⁵⁴ Б. Цветковић, *Манастир Сисојевац и монах Сисоје*, Историја уметности н.с. 1-2 (2002), 55-76.

⁵⁵ Копорин је по најновијим истраживањима добио назив по мушком имену Копора, в. М. Radujko, *Manastir*

Подизање великог манастира крај Мораве војвода Радослав Михаљевић вероватно је предузео истих година када је протовестијар Богдан, заједно са деспотом Стефаном, зидао Каленић, негде током треће деценије 15. века.⁵⁶ Склапање уговора са светогорским манастиром Ватопедом 1432. године сведочанство је коренито измењених прилика на Балкану, када се последњи азил тражи далеко од Србије, на Атосу. Слично Радославу поступили су велики челник Радич Поступовић, склањајући се у Кастамонит, а вероватно и протовестијар Богдан, који је такође предвиђао склањање на Свету гору (можда у Ксиропотам), у предвечерје „краја света.”⁵⁷

Спремност црквених власти, органа општине Свилајнац и стручних кругова да започну најпре сондажна истраживања у Радошину, у блиској будућности може бити од значаја и за развој туристичке понуде на главном саобраћајном правцу кроз Србију. Слично томе, локалитет Стари амам на парцелама старог Јухора у Јагодини, на самој траси Цариградског друма, такође треба укључити у неке будуће пројекте ревитализације у оквиру туристичке понуде.⁵⁸ Оба локалитета, један на левој а други на десној страни Велике Мораве, уколико би професионално били истражени и презентовани, могли би значајно обогатити националну баштину Средњег Поморавља.

Koporin (arhitektura, slikarstvo, istorija), магистарски рад, Београд 1995 (у штампи).

⁵⁶ Б. Цветковић, *Герасимов запис и ктитори Каленића*, Саопштења XXIX (Београд 1997), 107-122.

⁵⁷ S. Ćirković, *Kraj veka–kraj sveta. Strepnje i iščekivanja kod Srba u vezi sa 7000. godinom*, ЈИЧ 1-2 (1996), 1-24 (са литературом); исти, *Последње године и други век*, Књижевни лист 9-10 (2003), 1-14.

⁵⁸ Б. Цветковић, *Остатак старе монументалне архитектуре у Јагодини*, Гласник ДКС 19 (1995), 148-151.

Branislav Cvetković
Regional Museum, Jagodina

Summary

RADEŠINO. A FIELDWORK REPORT.

A medieval church in the village of Radošin (county Svilajnac, Serbia) was uncovered by local villagers in around 1890. Soon after that, an early Serbian scholar visited the site and made its first and only description until now. Later, in an anonymous inscription, written on a folio of the Octoechos from the Monastery of St Paul on Athos, the founder of this monastery church dedicated to the Virgin was identified as grand duke Radoslav, one of the leading personalities from the period of the Serbian Despotate in the beginning of the 15th Century. There the site was named as Radešino.

During the 2nd World War the villagers erected a new church over the remnants of the old, making use of some carved stone blocks for the edges of the buildings as quoins. In recent years on several occasions we also visited the site and spotted a few significant details that must belong to the medieval stratum. The most interesting is the fragment of the sculpted stone rosette, but also notable are the remnants of the medieval walls. In the future along with systematic archeological excavations, a prospection should be done viewing the two old cemeteries, the old village, but also the remnants of certain fortifications on a nearby hill top.